

**KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELERDE UYGULANAN
GELİŞME POLİTİKALARI
(VII₅)**

Prof. Dr. Ahmet GÖKÇEN
İst. Üniversitesi İktisat Fak.
Öğretim Görevlisi

1 — BÖLGELERARASI DENGESİZLİK

Gerek ülkemizde ve gerekse gelişmiş ve gelişmemiş birçok ülkede, bölgeler arasındaki dengesizliği gidermek üzere bölgesel kalkınma politikaları uygulanmak için özel tedbirler ve politikalar geliştirilmiştir. Ülkeyi meydana getiren coğrafi bölgeler arasında iktisadî büyümeden ve meydana gelen gelir artışından dengeli bir biçimde faydalanmak için geliştirilen bu «Politika ve Tedbirler», birçok ülkede uygulama alanına konmuştur. Böylece gelir artışının bölgelerden bir kısmı aleyhine gelişmesinin önlenmesi ve az çok adaletli şekilde bütün bölgelerarası dağılmasını sağlayan bir iktisadî gelişme politikası uygulanmak istenmiştir. Bu bir bakıma bölgelerarasında dengeli büyüme politikasının uygulanması anlamına gelmektedir.

Gelişmemiş bir bölge gelişmiş olanlar karşısında tıpkı, sanayileşmiş ve gelişmiş zengin ülkeler karşısındaki az gelişmiş ülkeler gibi, ticaretleri daima aleyhe döner ve yüksek ithal eğilimi gösterirler. Sermaye ve emek daima gelişmiş bölgelere doğru kayar ve gelir artış hızını buralarda daha da yükseltir.

Bölgelerin farklı gelişme düzeylerinde bulunmasının farklı sebepleri vardır. Sermaye ve vasıflı emek belli bölgelerde toplanmıştır. Bunun sonucunda bölgelerdeki büyüme hızları farklıdır. Bölgenin tabii kaynakları, coğrafi şartları, sosyal ve ekonomik çevresi farklıdır. Bölgeye götürülmüş gerek kamu ve gerekse özel kesim yatırımları ve hatta otonom yatırımları farklı olabilir. Bu ve benzer farklılıklar bölgeler arasında gelişmişlik farkları yaratacaktır. Belli gelişme merkezleri karşısında geri kalmış veya gelişmeyi gecikerek izleyen bölgeler (Lagging regions) ortaya çıkmaktadır. Farklı gelişme ve seviyesinde bulunan bölgelere, ve bu farklılığı gidermek üzere bölgesel politikalar izlenmesinde birçok ülkede rastlamak mümkündür. İtalya, ABD, Meksika, Türkiye bunlardan sadece birkaç örneğidir. Uygulanan politikalar sonucunda, ülke düzeyinde yaratılan gelirin az çok adaletli şekilde

dağılmasını sağlamaya çalışan, bir bakıma dengeli iktisadî büyüme gerçekleştirilmiş olunur.

Bölgelerarasında gelişme farkını giderebilmek için hiç şüphesiz her şeyden önce o farkı yaratan sebepleri doğru teşhis etmek gerekir, Az gelişmiş bölgelerde gelişme sağlanabilmesi için de önce tanımlanan bu sebeplere uygun tedbirler getirerek «Bölgesel Gelişme» sağlanmalıdır. Böylece gelişmenin ülke mekanına yaygınlaştırılması sağlanır. Ancak hiç şüphesiz doğal kaynaklar yanında emek ve sermayenin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi bu bölgelerin gelişmesinde en önde gelen faktörlerin başında gelecektir. Emek ve sermayenin geri kalmış bölgelere yöneltme de devlet otonom yatırımları ile kilit görevi görecektir. Bunun yanında özel sektör yatırımları da türlü teşviklerle bu bölgelere götürülmeye çalışılır.

Bölgesel gelişmede emek ve sermaye yanında bölgenin doğal kaynakları da önemlidir. Ancak doğal kaynakların kullanılmasında, çevre standartları ve kaynakların dengeli kullanılmasına da özen gösterilmelidir. «Dengeli doğal kaynak kullanımında iki tür denge söz konusu olmaktadır : Birincisi, doğal kaynak kullanımında çelişkili yatırımlara gitmemek, bir kaynağı kullanırken diğer kaynakların zarar görmemesine, elden çıkarılmamasına özen göstermek; İkincisi, doğal kaynakların tam ülke mekanında her bölgede aynı ölçülerde gereğince değerlendirilip kullanılmasını sağlayıcı yatırımları gerçekleştirmek. Bunu yapabilmek için ekonomik sektörel bağıntıların yanısıra, mekan da yatay bağıntıları da tüm yatırım ve üretim kararları aşamasında kurmak gerekmektedir.»

«Bölgesel Üretim ve Yatırım Kararlarının bölgelerin doğal kaynak potansiyellerini değerlendirerek bölgesel gelişmeyi amaçlaması ve bunu yaparken de doğal kaynaklararası kullanım dengesinin kurulmasına yönelik olması ile, yukarıdaki sözü edilen iki tür denge sağlanabilmiş olacaktır. Doğal kaynaklararası kullanım dengesini, doğal kaynak kullanım dengesini, doğal kaynak kullanımı arasında çevre değerlerinin bozulmasına yol açmamak olarak açıklamak mümkündür. Bu açıklama bir tür doğal kaynağın kullanımı için karar verilirken, bu kullanımın dışında etkileyebileceği çevredeki diğer doğal kaynakların da birlikte düşünülmesi gerektiği ortaya koymaktadır(1).

Bölgelerarasındaki gelir farklılıklarını gidermek üzere başvuru politikalarından biri de Bölge Planlamasıdır. Bölgenin doğal kaynakların

(1) Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT, 1955, ÖİK, 306, s. 53.

ve insangücü topyekün geliştirmek üzere gerekli tedbirleri öncelik sırasına koyan ve bunların gerçekleşmesinin hangi kaynaklara ihtiyaç gösterdiğini tayin eden Bölge Planlamasıdır. Bölge Planlaması ile Bölge Gelişmesi, Millî Gelişmeye ve Millî Plana entegre edilmeye çalışılır.

2 — TÜRKİYE'DE BÖLGE GELİŞME POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana ekonomik kalkınma ve sanayileşme hamlesi içine girmiştir. Bir yandan ekonomik büyüme gerçekleştirilmeye çalışırken diğer yandan ekonomide yapı değişikliğine gidilerek, sanayileşme ve böylece ekonomik gelişme de sağlanmaya çalışılmaktadır. Uygulanan bu strateji ile büyümenin yanında hızlı bir ekonomik yapı değişikliği ve böylece ekonomiyi tarıma dayalı geleneksel sektörlerden kurtarıp sanayi sektörüne doğru kaydırma amacı güdülmektedir. Diğer bir deyimle, Tarım hâkim sektör olmaktan kurtarılıp sanayi ve hizmetler hâkim sektörler haline getirilmek istenmektedir.

Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923'te Atatürk'ün riyasetinde toplanan İzmir İktisat Kongresinde Türkiye'nin sanayileşmesi ana politika olarak tesbit edilmiştir⁽²⁾. Bu tesbite bağlı olarak daha sonra 1933-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanarak uygulama alanına konulmuştur, 1939-1944 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ise, hazırlanmasına rağmen Harp dolayısıyla uygulanamamıştır⁽³⁾.

Gerek sözü geçen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında ve gerekse 1962'den itibaren uygulanan kalkınma planlarında, Sanayi itici sektör olarak ele alınmış ve aynı zamanda da sermayenin ülke düzeyine yaygınlaştırılması politikası benimsenmiştir. Birinci Sanayi Planında Kamu Sanayi kuruluşlarının yer seçimi olarak gündeme gelen konu, daha sonra özel sektörün yönlendirilmesi ve teşviki ile devam etmiştir. Günümüzde de Devletin direkt üretime dönük yatırımları ve alt yapı yatırımları yanında, özel sektörü çok çeşitli teşvik tedbirleriyle destekleme ve yönlendirme politikaları sürmektedir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planında Politika olarak sanayinin ülke düzeyine yayılması esas alınmakla beraber, bu dönemde sanayi yatırımları daha çok Batı ve Orta Anadolu'ya yayılabilmiştir. Bununla be-

(2) Gündüz Ökçün: İzmir İktisat Kongresi A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1964.

(3) Afet İnan: Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, Türk Tarih Kurumu Yayını.

raber bazı İktisadî Devlet Teşekkülleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yatırımlar yapmışlardır. Sanayiın Bölgelere yaygınlaştırılmasında kullanılan araçlar, kamu ve özel kesim yatırımları ile özel kesime uygulanan çeşitli yatırımları yönlendirme ve teşvik tedbirleridir.

Sanayileşmenin başlangıç dönemlerinde Türkiye gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelere göre, sanayi bakımından oldukça geri bir durumda olduğu için sanayileşmeyi, imkânlarının çok ve müsait olduğu bölgelerde başlatmıştır. Türkiye'nin Sanayileşmesini bölgelerin sanayileşmesi olarak ele almak, sanayileşme politikalarını ona göre çizmek topyekün sanayileşmenin hızlandırılması açısından fazla etkili olmayabilir. Ancak ülkenin sanayileşmesi ile bölgelerarası fonksiyonel bağlantılardan ötürü, gelişmelerden bütün bölgeler payını alacaktır. Batı ve Güney Anadolu'daki sanayileşmenin etkileri diğer bütün bölgelerde duyulacaktır. Bu durum bölgelerarası ekonomik ve sosyal ilişkilerinin birbirlerine etkilerini de hızlandıracaktır. Burada alınacak tedbirler bölge sanayilerinin birbirlerine etkilerini arttıracak ve böylece sanayileşmenin bütün bölgelere yaygınlaşmasına hizmet edecektir. Ancak az Gelişmiş Bölgelerde belirli bir sanayi temelinin oluşturulması da bir zorunluluktur. Bunun için bu bölgelerde sanayiın gerektiği ölçülerde desteklenmesi gerekmektedir.

Ülkemizde bölgeleri, coğrafi faktörler ve tabii kaynaklar, insan unsuru, sanayileşmiş ülkelere yakınlık ve bunlarla olan temaslar v.b. gibi faktörlerden ötürü fiili ve potansiyel olarak farklı gelişme imkânlarına sahiptir. Türkiye'de olduğu gibi, farklı nisbetlerde de olsa bir çok ekonomilerde, ekonomik ve sosyal kalkınmanın mekân ve sektör itibarıyla dengeli bir şekilde gerçekleşmediği bilinen bir gerçektir. Onun için iktisat bilminde dengeli ve dengesiz kalkınma teorileri geliştirilmiştir. Ancak ekonomiler geliştikçe, gelişmekte geç kalmış bölge ve sektörler de gelişme temayülü içine girmektedir. Kalkınmanın daha dengeli bir düzeyde devam etmesi içinde de ekonomik ve sosyal politika tedbirlerine başvurulmaktadır. Mevcut ekonomik kaynaklarının en uygun bir biçimde kullanılması ve böylece kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesi ve hızlandırılması için «plan»a başvurmak genel bir ilke olarak benimsenmektedir. Planlı kalkınmada temel hedef, ekonomik büyüme ve gelişmeyi gerçekleştirmek olduğu kadar, refahın fertler ve bölgeler arasında dengeli bir dağılımının sağlanmasıdır.

Henüz kalkınma ve sanayileşmenin başlangıç döneminde olan ülkemiz, kalkınma ve sanayileşme hamlesini kuvvetlendirmek için, ülkenin her türlü ve her bölgede bulunan kaynağından yeterince yararlanmak durumundadır. Bunun için de 1962'den bu yana kalkınma plana bağ-

lanmış durumdadır. Planlı kalkınmada esas olan, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hedeflere uygun bir biçimde gerçekleştirmek olduğu kadar, yaratılan refahı fertler ve bölgeler arasında da adil ve dengeli bir biçimde dağılımını sağlamak ve bölgelerarası dengesizliği giderek azaltmaktır. Söz konusu dengesizliğin ortadan kaldırılmasıyla ilgili ekonomik ve sosyal politikaların uygulanması öngörülmüştür.

Henüz, Türkiye'de hazırlanmış olan bütün planlarda hızlı bir kalkınma ve sanayileşme hedefiyle beraber, toplumumuzda ekonomik ve sosyal değişimler sağlamak, refahı fertler ve bölgeler arasında daha adil bir şekilde yapmak temel hedef olarak alınmıştır. Önemli hedeflerden biri de sanayii bütün Anadolu'ya yayarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını giderek azaltmaktadır. Nitekim, Devlet tarafından gerçekleştirilen sanayi yatırımlarının yer seçiminde gelişmişlik farklarını azaltmak ve sanayi yaygınlaştırılmasını sağlamak hedefi gözetilmektedir.

Sanayi nisbeten daha az gelişmiş ve sanayileşmemiş bölgelere dağıtılması ve o bölgelerin de sanayileşmesi için, muhakkak ki, gerek devlet ve gerekse özel kesim yatırımlarının büyük nisbette o bölgelere kaydırılması gerekmektedir. Ayrıca o bölgelerde gelir yaratma imkânlarının artırılması sanayileşmenin sağlanması için devletin götürdüğü alt yapı ve diğer hizmet ve teşvikler yanında, özellikle, bölge halkının ekonomik aktivitelerini geliştirmek ve verimli teknikleri kullanarak pazar ekonomisine dönük üretici haline gelmesini sağlamak gerekmektedir.

3 — BÖLGE AYIRIMI

Geri kalmış bölgeleri tespit edebilmek için zaman zaman çeşitli bölge fikirleri ortaya atılmıştır. Kalkınma politikaları da ek alman bölge fikri ve kapsamına göre değişecektir. Bölge, sadece coğrafi veya fizikî bir özellik olarak, ve toprak altı ve toprak üstü özelliklerinin benzerliği olarak ele alınabilir. Bir başka tasnife göre bölgeler yönlerine göre tayin edilebilir. Doğu ve Batı Anadolu, Kuzey ve Güney Anadolu böyle bir bölge tasnifinden çıkmıştır. Başka bir tasnifte, iklim, yüzey şekilleri, tabii bitki örtüsü, nüfus yoğunluğu v.s. gibi faktörler de etkili olabilir. Hatta bunlara sosyo ekonomik faktörler de ilave edilebilir. Sosyal ve ekonomik değişmelerin seyri ve derecesi, bölgenin fizikî ve sosyo-kültürel yapısına göre farklı durumlar meydana getirmektedir. Bu değişmeler bölge kavramına da tesir etmektedir. Onun için bölge fikri, sosyo-kültürel iktisadî ve coğrafi unsurlara dayanmalıdır. Bu

durumda benzer özellikler taşıyan mekân birimleri bir bölge olarak tarif edilmiş olur. Bu özellikleri dolayısıyla bu bölgelere, benzer kalkınma politikalarını uygulamak kolaylaşır ve sonuç alınmasını sağlar.

Türkiye'de çok çeşitli bölge tarifleri yapılmış olmakla beraber kalkınma politikaların uygulanması açısından getirilen önemli bir ayırım «Kalkınmada öncelikli Yörelere» (KÖY) uygulamasıdır. Tesbit edilmiş bir kısım kriterlere göre benzer özellikleri taşıyan iller bu kapsam içine alınmıştır.

Az gelişmiş bu bölgelerin ortak özelliklerini özet olarak şöyle sayabiliriz :

— Genellikle bu yörelerde yerleşme dağınık olduğundan eğitim, sağlık v.b. gibi sosyal amaçlı yatırımlar etkili ve verimli olamamaktadır. Bu bölgelerde bazı merkezler dışında şehirleşme, beklenen ölçüde hizmet verecek bir gelişme gösterememiştir. Bütün bunların sonucu olarak da kalkınmanın önemli unsuru olan yetişmiş insangücü yeterince devreye sokulamamaktadır.

— Bu bölgelerde ekonomik gelişme yeterli olduğundan işsizlik diğer bölgelere göre daha yüksektir. İşsizliğin yüksek ve gelir düzeyinin düşük olması aynı zamanda bu bölgelerden diğer bölgelere doğru nüfus göçünün kaynağını teşkil etmektedir. Göç ise, göç olan yerlerdeki kamu sosyal yatırımlarının artmasına yol açmaktadır(4).

— Bu bölgelerde altyapı ve ekonomik ortam yeterince gelişmemiş olduğundan yatırımlarda «dıştan istifadeler» daha az yatırımların verimliliği daha düşük olmaktadır. Bu durum ise, o bölgedeki insanlara ait sermayenin ve gelişen teşebbüs gücünün, verimliliğin ve kârlılığın daha yüksek ve yaşama şartlarının daha iyi olduğu gelişmiş bölgelere doğru kaymasına, yani sermaye göçüne yol açmaktadır.

— Diğer sektörlerde olduğu gibi bu bölgelerde tarım ve hayvancılık sektörlerinde de verim düşük düzeydedir.

— Az gelişmiş yöre kapsamında olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, sanayileşmeye ve gelişmeye etki eden coğrafi şartlar bakımından ülkemizin en kısır bölgeleri olduğu söylenebilir. Bölgelerin yeterince gelişmesini engelleyen yukarıda sayılan özellikler ve coğrafi

(4) Hasan Dinç: «Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Kalkınmada Öncelikli Yörelere» Doğu Anadolu'nun (sosyal kültürel ve iktisadi) Meseleleri Sempozyumu Tebliğleri 13-15 Mayıs 1985 Tunceli, Tunceli Valiliği ve Fırat Üniversitesi Yayını, sf. 227.

şartlar yanında, topoğrafik özellikler, iklim şartları, toprağın ve tabii varlıkların özellikleri, sosyo-kültürel şartları bölgeyi sınırlayan yabancı ülkelerin durumları da sayılabilir. Bilmen bu şartlara ilave olarak şunları da saymak mümkündür.

— Gelişmemiş bölgeler de, bu bölgelerin dışına çıkacak bir gelişme patlamasına, buralarda olgunlaşan sermaye, bilgi, teknoloji ve insan gücünün az gelişmiş yörelere kayma gereğini duyacak bir gelişmişlik «basıncına» henüz ulaşmamıştır.

— Bu bölgelerin kalkındırılmasının ekonomik maliyeti ve külfeti çok büyük olmaktadır.

Az gelişmiş bölge olarak bir coğrafi bütünlük içinde Doğu ve Güney Doğu görülmekle beraber bu bölgelerin dışında da yeterince gelişmemiş diğer iller ve yörelerin de bulunduğu bir gerçektir. Diğer bir deyimle gelişmiş bir bölgede yeterince gelişmemiş yöreler bulunduğu gibi, gelişmemiş bir bölge içinde de nisbî olarak daha gelişmiş yöreler de bulunmaktadır.

Hatta bir ilin çeşitli ilçeleri ve yöreleri arasında gelişmişlik düzeyleri oldukça farklı olabilmektedir. Onun için Kalkınmada Öncelikli Yöre tarifinde bazı değişiklikler yapılması ve kapsam il boyutunun daha altına çekilmelidir.

4 — SANAYİ POTANSİYELİ AÇISINDAN TÜRKİYE'DE BÖLGE SINIFLAMASI

Türkiye'de sanayinin yurt düzeyine dağılması ve potansiyel sanayi oluşumu açısından değişik bir bölge sınıflaması ile Türkiye 16 bölgeye ayrılmıştır⁽⁵⁾. Bu bölge tasnifinde sanayi bölgeleri arasında yapılması asıl kriter olarak ele alınmış ve bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi için de en önemli faktörün sanayi yaygınlaştırılması kabul edilmiştir. Bölgesel dengesizliğin azaltılması için zorunlu olan sanayinin yaygınlaştırılması, bir başka deyişle ülkenin belirli yörelerinde yığılmış sanayi yapısından, belirli merkezlerde ağırlığını sürdüren ancak daha yaygın bir nitelik gösteren sanayi yapıma varılması, Bölgesel gelişmede temel politikalardan biridir⁽⁶⁾. Sanayinin yaygınlaştırılması Temel politikaları ise şu şekilde sıralanmaktadır⁽⁷⁾ :

(5) DPT Bölgesel Gelişme ve Ö.İ.K. Raporu sf. 107 ve devamı.

(6) İbid. sf. 107.

(7) İbid. sf. 109.

I — Bölge düzeyinde üretim yapan sanayi sektörlerinin özellikle bölge merkezlerinde (özel durumlarda bölgedeki diğer merkezlerde) bölgenin talebini karşılayacak düzeyde geliştirilmesi.

II — Millî düzeyde üretimin gerçekleştirilmesi sözkonusu olan sanayi sektörlerinin bölgelere göre verimliliğinin belirlenerek bölgelerin ihtisaslaşabileceği sanayi sektörlerinin geliştirilmesinin özellikle desteklenmesi.

III — Dış pazarlara yönelik üretim yapması öngörülen sanayi birimlerinin pazar alanlarına en yakın konumda gelişmesinin sağlanması.

Sanayinin yaygınlaştırılması açısından Türkiye 16 alt bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler ve bunların kapsadığı iller şunlardır :

Bölge I İstanbul	:	İstanbul, Bolu, Çanakakle, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ, Zonguldak, Kastamonu.
Bölge II. Bursa	:	Bursa.
Bölge III. Eskişehir	:	Eskişehir, Bilecik, Kütahya.
Bölge IV. İzmir	:	İzmir, Afyon, Antalya, Aydın, Burdur, Denizli.
Bölge V. Ankara	:	İli, Isparta, Manisa, Muğla, Uşak, Balıkesir. Ankara, Çankırı, Çorum, Kırşehir.
Bölge VI. Konya	:	Konya, Niğde.
Bölge VII. Adana	:	Adana, Hatay, İçel.
Bölge VIII. Samsun	:	Samsun, Amasya, Giresun, Ordu, Sinop, Tokat.
Bölge IX. Kayseri	:	Kayseri, Nevşehir, Yozgat.
Bölge X. Sivas	:	Sivas.
Bölge XI. Malatya	:	Malatya.
Bölge XII. Gaziantep	:	Gaziantep, Adıyaman, Urfa, Kahramanmaraş.
Bölge XIII. Trabzon	:	Trabzon, Artvin, Rize, Gümüşhane.
Bölge XIV. Erzurum	:	Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Muş.
Bölge XV. Elazığ	:	Elazığ, Bingöl, Tunceli.
Bölge XVI. Diyarbakır	:	Diyarbakır, Bitlis, Hakkâri, Mardin, Siirt, Van.

5 — KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER

a) Köy Ayrımı :

Hisbî olarak geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için başlangıçta alınan tedbirlerin özelliği, daha çok ekonomik ve sosyal alt yapı ve direkt üst yapı tesisleri kurmak şeklinde olmuştur. Kalkındırma mo-

deli daha çok doğrudan devletin yatırım yapması şeklinde olmuştur. Daha sonraları ise doğrudan devletin desteği yanında «Teşvik edici» politikaları da uygulama alanına koyarak, kalkınmada devletin dışındaki kesimlerin de daha aktif rol alması sağlanmaya çalışılmıştır.

Gelişmemiş bölgelerin kalkındırılmasını daha hızlı geliştirilmek üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) şeklinde ayrı olarak ele alınmıştır. Bu ayırımında, bölge ve yörelere göre hangi sanayi dallarının teşvik edileceği veya gelişmesinin engelleneceği üzerinde de durulması gerekmektedir.

«KÖY» kapsamına girecek illerin tesbiti çalışmalarında bir çok kriterler gözönüne alınmak durumundadır. Genellikle bu iller :

- Ekonomik altyapı
- Sosyo-kültürel altyapı
- Gelir seviyesi
- Üretim bilgisi ve teknolojisi
- Yaşama şartları ve hayat tarzları
- Kültür seviyeleri v.b.

bakımlarından diğer illerden farklılıklar göstermekte ve geri durumda bulunmaktadır. Bunun için ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyini ve kalkınmada öncelikli illeri tesbit üzere kullanılan kriterler 8 ana grupta sıralanmıştır:

- 1 — Sanayileşme Göstergesi
- 2 — Ticarî ve Malî Gösterge
- 3 — Tarımsal Gelişme ve Modernleşme Göstergesi
- 4 — Sosyal ve Kültürel Gösterge
- 5 — Sağlık Göstergesi
- 6 — Eğitim Göstergesi
- 7 — Demografi Göstergesi
- 8 — Ulaştırma ve Haberleşme Göstergesi

Ekonomik gelişmelere bağlı olarak «KÖY» illerinin miktar ve kapsamı da değişmektedir. 1. Plânda döneminde «KÖY» kapsamında iken, 1969'da 23 ile, 1972'de 33 ile, 3. planın başı olan 1973'te 40 ile ve 1977 de 41 ile çıkmıştır. 1982 yılından itibaren geçerli olmak üzere 25 il «KÖY» kapsamı içine alınmıştır. KÖY kapsamı içine giren illerin de kendi aralarında farklı gelişme düzeylerinde oldukları kabul edilerek

I. derecede öncelikli iller ve II. derecede öncelikli iller olarak ayrılmıştır. Söz konusu 25 ilden Doğu ve Güneydoğu'daki 20 il ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyeleri itibariyle birinci derecede, Orta Anadolu'da yer alan 5 il ise ikinci derece de öncelikli il olarak tesbit edilmiştir. 1984'te çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararı ile 27 il «KÖY» kapsamına alınmış ve bunlardan 10 il I. derecede, 12 il II. derecede öncelikli iller yeniden tesbit edilmiş ve sayıları 28'e çıkartılmıştır. Bunlardan 13 il I. derecede ve 15 il de II. derecede öncelikli il kapsamına alınmıştır.

b) *Kalkınmada Öncelikli Yörelere Giren İller :*

1968 Program Kararnamesi ile Tesbit Edilenler :

*Toplam
İl Sayısı*

22 İl

Adıyaman, Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, K. Maraş, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Tunceli, Urfa, Van.

1969 Kararnamesi İle Eklenenler (1. İl) :

Edirne

23 İl

1972 Program Kararnamesi İle Eklenenler (10 İl) :

33 İl

Afyon, Burdur, Çankırı, Çorum, Giresun, Kastamonu, Niğde, Ordu, Sinop, Yozgat

1973 Program Kararnamesi İle Eklenenler (7 il) :

40 İl

Bilecik, Bolu, Denizli, Çanakkale, Tokat, Kırşehir, Uşak

1977 Program Kararnamesi İle Eklenenler (1 il) :

41 İl

Kırklareli

1978 Program Kararnamesi İle Çıkarılanlar (1 il) :

40 İl

Edirne

1979 Program Kararnamesi İle Eklenenler (1 il) :

41 İl

Nevşehir

1980 Program Kararnamesi İle Çıkarılanlar (1 il):

40 İl

Denizli

*31.7.1981 Bakanlar Kurulu Kararı İle KÖY'de
Kalacak İller*

I. Derecede Öncelikli İller (20 il)

Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ,
Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars,
Malatya, Muş, Sivas, Tunceli, Urfa, Van

II. Derecede Kalkınmada Öncelikli İller (5 İl):

Çankırı, Çorum, Kastamonu, Sinop, Yozgat

*1981 Bakanlar Kurulu Kararı İle Tespit Edilen
KÖY İller*

I. Derecede Öncelikli İller (10 il)

25 İl

Ağrı, Bingöl, Bitlis, Gümüşhane, Hakkari, Muş,
Siirt, Tunceli, Kars, Van

II. Derecede Öncelikli İller (17 il)

27 İl

Adıyaman, Artvin, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan,
K. Maraş, Malatya, Mardin, Sivas, Çankırı, Çorum,
Kastamonu, Sinop, Şanlıurfa, Tokat, Yozgat

1984 Program Kararnamesi İle KÖY İller (28 İl):

I. Derecede Öncelikli İller (13 İl)

Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Gümüş-
hane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli,
Van

II. Derecede Öncelikli İller (15 il)

Amasya, Artvin, Çankırı, Çorum, Elazığ, Erzincan,
Erzurum, Kastamonu, Malatya, Kahramanmaraş,

*Toplam
İl Sayısı*

Sinop, Sivas, Tokat, Şanlıurfa, Yozgat.

1984 tesbitlerine göre, 28 ili kapsamına alan Kalkınmada öncelikli yöreler ülke alanının %44,3'ünü (343.399 km²) kapsamakta, ülke nüfusunun ise %27,3'ünü (13.849.067 kişi) barındırmaktadır. Ülkedeki toplam ilçe merkezlerinin (Merkez İlçeler hariç) %37,1'i (215), köylerin 4,7'si (16.119), köyaltı yerleşim birimlerinin %46,1'i (20.709) bu yörelerde bulunmaktadır. Bu duruma göre merkez ilçeler hariç ülkedeki toplam yerleşim sayısının (81.502) %45,4'ünün (37.043) Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yer aldığı görülmektedir. Buna karşılık, söz konusu yörelerde yer alan kırsal yerleşmelerin gelişmiş bölgelere oranla çok daha küçük nüfuslu ve çok dağınık olduğu tesbit edilmektedir. Nüfusun düşük oluşu şehir merkezleri için de söz konusudur. Nitekim bu yörelerdeki şehirli nüfusun, şehirli nüfusun içindeki oranına baktığımızda, bunun yalnızca %19,4 olduğunu görmekteyiz. Kırsal nüfus ise, ülke toplam nüfusunun % 36,3'ünü teşkil etmektedir.

6 — AZ GELİŞMİŞ YÖRELERİN KALKINDIRILMASI İÇİN UYGULANAN TEDBİRLER

a) DPT'nin Kalkınmada Öncelikli Yöreler İle İlgili Tedbirleri :

DPT, Kalkınmada Öncelikli Yörelerin Kalkındırılması için bir dizi tedbirler almıştır. Az Gelişmiş Bölgelere ayrıcalıklar tanımak için bölge illerini bir kısım kriterlere bağlı olarak «Kalkınmada Öncelikli İller olarak ayırmıştır. 1984 Kararnamesi ile de bu illeri kendi içinde «Birinci derecede Kalkınmada Öncelikli İller» ve «İkinci Derecede Kalkınmada Öncelikli İller» olarak ikiye ayırmıştır. Mevcut duruma göre Birinci Derecede Öncelikli olarak 13, İkinci Derecede Öncelikli olarak da 15 il tespit edilmiştir. Bu illerde ile ilgili getirilen tedbirler ise şu şekilde sıralanmıştır⁽⁸⁾.

— Kalkınmada Öncelikli Yörelerin geliştirilmesini sağlamak üzere, kamu tarafmdan fiziksel ve sosyal alt yapıdaki noksanlıkların giderilmesine yönelik kamu yatırım faaliyetleri sürdürülecek ve özel kesimin de bu yörelerde yatırım yapmasını teşvik eden politikaların izlenmesine devam edecektir.

(8) DPT 5 inci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1988 Yılı Programı, s. 392-394.

— Fiziksel ve sosyal alt yapının ve sanayinin ülke mekanında Kalkındırma Planı hedefleri ve ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilmesine ve kaynakların rasyonel kullanılmasına imkân vermek amacıyla, Devlet Plânlama Teşkilâtınca yapılmış bulunan Yerleşim Merkezlerinin Kademelenmesi Araştırması veri ve sonuçları, gözönünde bulundurulacaktır.

— Kalkınmada Öncelikli Yörelerde mevcut potansiyel kaynakları harekete geçirecek ve söz konusu bölgelerin gelişmesinde itici güç olabilecek sanayilerin gerçekleştirilmesine çalışacak, söz konusu bölgelere götürülecek yatırımlarla bu yatırımları destekleyecek alt yapı projelerinin beraberce planlanması sağlanacaktır.

— Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde merkezlerarası bir ulaştırma ağının oluşturulması ve mevcut yol bağlantılarının düzeltilmesi çalışmaları hızlandırılacak ve özellikle bu bölgelerde yer alan köylerde içme suyu, köy yolu, haberleşme ve köy elektrifikasyonuna ağırlık verilecektir.

— Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde kısa olan inşaat mevsiminden en iyi şekilde faydalanmak üzere bu bölgelerde yer alan yatırım ödeneklerinin serbest bırakılmasına öncelik verilecektir. Ayrıca söz konusu yörelerde inşaatların başlatılması ile ilgili mevzuata göre yapılmakta olan sari ihale uygulamalarının daha hızlı yürütülmesi sağlanacaktır.

— Kalkınmadaki Öncelikli Yörelerdeki mevcut potansiyelin değerlendirilmesinde büyük ölçekli yatırımların yanı sıra küçük ölçekli ve emek yoğun sanayi projeleri de teşvik edilecektir.

— Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, özellikle ortadoğu pazarına yönelik ve birim üretim değerine göre taşıma maliyeti yönünden avantajlı işletmelerin kurulmasına önem verilecektir.

— Kalkınmada Öncelikli Yörelerde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kurulmuş bulunan fakat çeşitli nedenlerin istenilen nitelikte üretimde bulunmayan kamu ve özel kesime ait sanayi tesisleri ile kamu kuruluşlarına ait işletmelerin darboğazlarını gidermek ve daha verimli bir şekilde çalışmalarını sağlamak üzere gereken çalışmalar yapılacaktır.

— Bölgesel gelişmenin hızlandırılmasında bir araç olan Kırsal Kalkınma Projeleri, kırsal kesimde sanayileşmeyi de kapsayacak şekilde hazırlanacaktır.

— Güneydoğu Anadolu Projesinin entegre bir proje anlayışı içe-

risinde yürütülmesi çalışmalarına DPT koordinatörlüğünde devam edilecektir.

— Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde hayvancılıkta verim artışını sağlayıcı yatırımlara, madencilikte ise arama ve işletme faaliyetlerine öncelik verilecektir.

— Göçerlerin mer'a ve otlaklara gidiş ve dönüş yolları üzerinde sağlık ve veterinerlik hizmetlerini ihtiva eden konaklama istasyonlarının kurulması etüd edilecektir.

— Hayvancılığın geliştirilmesi için modern besicilik tekniğine uygun ve ekonomik olarak işletilecek «Besi Siteleri»nin kurulması etüd edilecektir.

— Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde mevcut orman varlığının korunmasına ve uygun alanların ağaçlandırılmasına önem verilecek, uygulamaya barajların dolmasını önlemek amacıyla erozyon alanlarından başlanacaktır.

— Kalkınmada Öncelikli Yörelere giren illerde Devlet Plânlama Teşkilâtı bütçesinde yer alan Malî ve İktisadî Transferler Ödeneklerinin kullanımına plan tercihleri ve öncelikleri esas alınarak devam edilecektir.

— Bu bölgelerdeki kamu hizmetlerinde ve yatırım projelerinde görevlendirilecek personel için lojman temini ve ücret avantajı gibi özendirici imkânlar sağlanmasına devam edilecektir.

— Devamlı bir proje çerçevesinde ele alınmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki tarihi eserlerin korunması, tanıtılması sağlanacak, uygun turizm sahalarının seçilerek geliştirilmesine önem verilecektir.

b) Kamu Yatırımları :

Başlangıç dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkındırılmasında uygulanan tedbirlerin özelliği, daha çok devlet tarafından ekonomik ve sosyal altyapı ve bölgeye hayatîyet veren tesisler kurmak şeklinde olmuştur. Onun için «Kuruluş Yeri» seçiminde pür ekonomik faktörler yerine sosyo-ekonomik faktörler etkili olmuştur.

Devlet kesiminin bu bölgelere götürdüğü yatırımlarında özellikle planlı dönemde devamlı ve hızlı bir artış olmuştur.

Nitekim «KÖY» illerine yapılan kamu yatırımları 1983 yılında 253.3 milyar TL. iken 1987 yılı sonu itibariyle 1.4 Trilyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu bölgelere götürülen kamu yatırımları, bu bölgelerden elde edilen vergi gelirlerinden daha yüksek olmaktadır. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması için bu tür

kaynak aktarmalarına gerek olduğu da aşıkardır. Ancak devletin ana fonksiyonu yol göstericilik ve bilgi aktarılması yönünden olmalıdır. Çünkü, yatırım bilgi, görgü, beceri isteyen bir faaliyettir. Devlet bu bölgelerde yapacağı yatırımlarla, açacağı fabrikalarla bölgeye örnek teşkil etmesi gerekir. Bu yolla hem insangücü yetiştirecek ve hem de teknolojiyi öğretecektir. Bunlar sanayinin gelişmesini hızlandıracaktır.

Devletin bu yörelerdeki benzer faaliyetleri çekirdek endüstri mahiyetinde olmalıdır. Onun için genel mahiyette KİT'lerdeki yatırım ve fiyatlandırma politikalarındaki ekonomik davranma kriterlerinden, bu bölgelerde hiç olmazsa belli dönemler için uzaklaşılabilir ve KİT'ler buralarda desteklenebilir. Ancak yine de yeni KİT yatırımlarının daha modern ve etkinliği yüksek yatırımlar olmalarının da riayet edilmelidir. KİT'lerin sosyo-ekonomik fonksiyonlarından ötürü ortaya çıkan kuruluş yeri handikapları iyi bir organizasyon, optimum ve iyi yatırım ve denetim ile giderilmeye çalışılmalıdır.

İL GRUPLARINA GÖRE TOPLAM PROGRAM YATIRIMLARI
(1963-1981) Cari Fiyatlarıyla (1000 TL)

Yıllar	Kalkınmada Öncelikli İller (22 il)		Diğer İller (45 iller)		Toplam	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
1963	506.179	18	2.334.223	82	2.840.402	100
1964	827.186	20.5	3.209.830	79.5	4.036.966	100
1965	1.185.947	23.6	3.806.012	76.2	4.991.959	100
1966	1.265.543	24.9	3.819.230	75.1	5.084.773	100
1967	1.542.288	26.5	4.877.813	23.5	5.820.101	100
1968	1.894.191	22.7	5.783.988	77.3	7.478.179	100
1969	1.947.669	24.4	6.027.228	75.6	7.974.897	100
1970	1.908.036	19.9	7.687.715	80.1	9.595.751	100
1971	2.746.000	23	9.172.460	77	11.918.460	100
1972	2.975.919	19.8	12.090.057	83.9	15.065.976	100
1973	3.602.079	22.5	12.386.441	77.5	15.988.520	100
1974	6.686.216	27.1	18.018.504	72.9	24.704.720	100
1975	10.069.612	32.4	21.047.887	67.6	31.117.499	100
1976	15.292.447	32.6	31.650.660	67.4	46.943.107	100
1977	29.740.892	36.6	51.544.087	63.4	81.284.979	100
1978	36.133.722	36	65.303.521	64	101.437.243	100
1979	51.296.011	37	87.446.637	63	138.742.650	100
1980	79.294.106	39	126.477.115	61	205.771.221	100
1981	123.570.589	29	304.533.496	71	428.204.085	100

Kaynak : Cemil KUTBAY, Kamu Yatırımlarının K.O.Y. ve Diğer İller İtibariyle Dağılımı, DPT Yayın No. 1830 KUYB: 28 Ankara Temmuz 1982.

KAMU YATIRIMLARI GERÇEKLEŞMELERİ (ÖZET TABLO)
(Cari Fiyatlarıyla Milyon TL)

	1983	1984	1985	1986	1987
Birinci Derecede Öncelikli İller Toplamı 13 İl	56.082	87.384	175.821	262.657	170.205
İkinci Derecede Öncelikli İller Toplamı 15 İl	127.949	251.637	436.083	653.440	409.675
K.O.Y. Top. 28 İl	184.031	339.021	611.904	916.097	579.880
Diğer İller Toplamı 39 İl	426.729	778.443	1.466.866	1.970.029	1.639.659
Toplam 67 İl	610.760	1.117.464	2.078.770	2.886.126	2.219.539
Muhtelif İller	596.920	830.165	1.228.535	2.139.448	1.910.004
Genel Toplam	1.207.680	1.947.629	3.307.305	5.025.574	4.129.543
K.O.Y./67 İl %	30.1	30.3	29.4	31.7	26.1

Kaynak : DPT Kalkınmada Öncelikli Yörelere Raporu.

**I. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİNDE PROGRAM YATIRIMLARININ
İL GRUPLARINA VE SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI**

(1963-1967) Cari Fiyatlarla (1000 TL)

Sektörler	Kalk. Öncelikli İl		Diğer İller		Toplam	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Tarım	704.961	18.8	3.038.348	81.2	3.743.309	100
Madencilik	541.413	34.6	1.021.187	65.4	1.562.600	100
İmalat	509.944	10.8	4.228.196	89.2	4.738.140	100
Enerji	1.088.989	29.3	2.633.143	70.7	3.722.132	100
Ulaştırma	722.236	29.2	1.750.999	70.8	2.473.236	100
Turizm	17.910	4.2	412.332	95.8	430.242	100
Konut	100.959	28	259.163	72	360.122	100
Eğitim	972.821	27.2	2.620.742	72.8	3.593.563	100
Sağlık	327.445	36.1	579.934	63.9	907.379	100
Hizmetler	340.415	27.4	903.064	72.6	1.243.479	100
Toplam	5.327.093	23.4	17.447.108	76.6	22.774.201	100

**II. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİNDE PROGRAM YATIRIMLARININ
İL GRUPLARINA GÖRE TOPLAM SEKTÖREL DAĞILIMI
(1968-1972) Cari Fiyatlarla (1000 TL)**

Sektörler	Kalk. Öncelikli İl		Diğer İller		Toplam	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Tarım	1.477.686	28.8	3.657.974	71.2	5.135.660	100
Madencilik	869.909	30.7	1.965.482	60.3	2.835.391	100
İmalat	1.344.784	8.3	14.933.035	91.7	16.277.819	100
Enerji	3.359.787	38.5	5.357.063	61.5	8.716.850	100
Ulaştırma	1.399.632	22.5	4.812.620	77.5	6.212.252	100
Turizm	85.794	11.8	639.238	81.2	725.032	100
Konut	224.036	20.1	889.055	79.9	1.113.091	100
Eğitim	1.471.633	24.3	4.583.617	75.7	6.055.250	100
Sağlık	383.734	24.2	1.202.781	75.8	1.586.515	100
Hizmetler	654.820	19.4	2.720.583	80.6	3.375.403	100
Toplam	11.271.815	21.7	40.761.448	78.3	52.033.263	100

**III. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİNDE PROGRAM YATIRIMLARI
İL GRUPLARINA GÖRE TOPLAM SEKTÖREL DAĞILIMI
(1973-1977) Cari Fiyatlarıyla (1000 TL)**

Sektörler	Kalk. Öncelikli İl		Diğer İller		Toplam	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Tarım	5.104.364	7.7	7.655.557	5.7	12.759.921	6.4
Madencilik	7.621.770	11.5	7.400.673	5.5	15.022.443	7.5
İmalat	17.261.682	28.1	54.413.876	40.6	71.675.558	35.8
Enerji	12.491.315	18.9	15.565.015	11.8	28.056.330	14
Ulaştırma	7.285.235	11	16.466.683	12.3	23.751.918	11.9
Turizm	454.829	0.7	2.136.839	1.6	2.591.668	1.3
Konut	626.786	0.9	954.941	0.7	1.581.727	0.8
Eğitim	6.913.267	10.5	13.042.321	9.7	19.955.588	10
Sağlık	1.936.964	2.9	3.778.520	2.8	5.715.484	2.9
Hizmetler	6.395.785	9.7	12.532.399	9.4	18.928.184	9.5
Toplam	66.091.997	100	133.946.824	100	200.038.825	100

III. Plan döneminde 1973, 1974, 1975 ve 1976 yıllarında Kalkınmada Öncelikli İllerin sayısı 40 iken 1977 yılında 41'e yükselmiştir.

IV. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİNDE PROGRAM YATIRIMLARININ
İL GRUPLARINA GÖRE TOPLAM SEKTÖREL DAĞLIMI
(1978-1981) Cari Fiyatlarıyla (1000 TL.)

Sektörler	Kalk. Öncelikli İl		Diğer İller		Toplam	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Tarım	28.786.496	40,8	41.842.703	59,2	70.629.199	100
Madencilik	49.530.748	52,9	44.135.038	47,7	93.665.786	100
İmalat	57.429.260	21,9	204.383.145	78,1	261.812.405	100
Enerji	85.967.471	39,2	133.643.731	60,9	219.611.202	100
Ulaştırma	17.526.922	28,3	44.327.151	71,7	61.854.078	100
Turizm	909.374	15,1	5.130.971	84,9	6.040.345	100
Konut	5.355.953	41,1	7.691.967	58,9	113.047.920	100
Eğitim	21.849.875	35,7	39.316.668	64,3	61.116.543	100
Sağlık	6.489.116	24,5	20.031.837	75,5	26.520.953	100
Hizmetler	16.449.213	27,5	43.357.560	72,5	59.806.773	100
Toplam	290.294.428	33	583.860.771	67	874.155.199	100

!!

K.O.I. Sayısı: 40 il.

c) Yatırımlara Uygulanan Teşvikler :

Az gelişmiş bölgelerin kalkındırılmasında son zamanlarda direkt devlet yatırımlarının yanında «teşvik edici» unsurlar da politikalara dahil edilerek özel kesimin ve bölgenin daha aktif rol oynaması yolları aranmıştır. Uygulanmakta olan Teşvik Tedbirleri ana başlıklar olarak şu şekilde sıralanabilir :

1. Genel Teşvik Tedbirleri
2. Gümrük Muafiyeti
3. Yatırım İndirimi
 - a) 1. derecede önceliklerde % 100
 - b) 2. derece önceliklerde % 60
4. Çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde indirim
5. Yatırım Finansman Fonundan Faydalanma
6. Bina ve konut inşaat harcı istisnası
7. Vergi, resim ve harç istisnası
8. Döviz Tahsisi
9. Kaynak kullanımı destekleme primi
10. Katma Değer Vergisi Ertelemesi
11. Teşvik Primi
12. Yatırım Malı İmalatçı Teşvik Kredisi
13. Rıhtım Resmi Muafiyet

d) *Köy'le Uygulanan Teşvikler ve Bunlarda Yapılabilecek İyileştirmeler :*

i — Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanacak Teşvik Tedbirleri

— Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak Teşvik Belgesi almış yatırımlar, Genel Teşvik Tablosunda Gümrük Muafiyeti öngörülmesine dahi, gümrük muafiyetinden yararlanır.

— Yatırım indiriminin nisbeti, İkinci Derecede KÖY'de yapılacak yatırımlarda % 60 Birinci Derecede KÖY'deki yatırımlarda ise %100'dür.

— Kamu Ortaklığı Fonu'nun asgari % 10'u KÖY'de istihdamı artırıcı ve Kamu Kuruluşlarının asgari % 10 iştirak ettiği her nevi yatırımlarda ve bunların işletme finansmanında kullanılır. Buna göre Fon'dan yapılacak finansman kredi şeklinde ve Finansman yoluyla elde edilecek hisse, öncelik, Finanse edilen kuruluşa ait olmak kaydıyla, ileride hakiki ve hükmi şahısların ortaklığına açılmak üzere, sermaye katılımı şeklinde veya hem kredi ve hem de sermayeye katılım şeklinde olur. KÖY'de yapılacak yatırımlarda özkaynak oranı yatırım karakteristiklerine göre % 30'a kadar indirilir.

— KÖY'de yapılacak yatırımlar için arazi veya arsa tedariki ile ilgili işlemler veraset ve intikal vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, emlak vergisi, harçlar ve resimler ile Belediye Gelirleri Kanunu gereğince alınan vergi resim ve harçlardan müstesnadır. Bu istisna herhangi bir merciden müsaade alınmaksızın uygulanır.

— Sermaye Şirketlerinin, kooperatiflerin ve bunların birlikleri ile Vakıfların KÖY'de yapacakları Devletçe Teşviki öngörülen yatırımlar dolayısıyla her ne surette olursa olsun bina iktisapları, arsa ve arazi üzerine inşa veya binaya ilave suretiyle binalar, bağımsız birimler veya katlar meydana getirmeleri ve bunların devirleri ile ilgili işlemler yukarıda belirtilen vergi resim ve harçlardan istisna edilmiştir.

— Yatırımın gerçekleşmesinden sonra üretim kısmen geçmiş veya geçememiş kuruluşlarla, en geç bir yıl içinde işletme sermayesinin kifa-yetsizliği sebebiyle tam kapasiteye ulaşamamış kuruluşların işletme kredisi ihtiyacı, Teşvik Belgesine bağlanmış olan yatırımlarda DPT'nin uygun görüşü ile karşılanabilir. Bu durumda Toplam yatırımda kullanılan kredi nisbeti KÖY'de % 80'i geçemez.

— Aşağıda istisna olarak belirtilen merkez ilçeler ve diğer ilçeler

dışında Birinci Derecede KÖY'ün il merkezlerinde (Merkez İlçe) fiilen çalışanların gerçek ücretlerinin vergilendirilmesinde özel indirim nisbeti 4 kat, diğer ilçelerinde 5 kat olarak uygulanır. İkinci Derecede KÖY'de bu nisbet illerin merkez ilçelerinde 3 kat diğer ilçelerinde 4 kattır.

Teşvik Belgeli yatırımlarda fiilen çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde ise yatırıma başlama tarihinden itibaren 5 sene müddetle yukarıda belirtilen katsayılara 1. Derecede KÖY için 3 İkinci Derecede KÖY için 2 Sayı daha ilave edilir.

Ancak 1. Derecede KÖY'den olan Bingöl, Bitlis, ve Hakkari merkez ilçeleri için özel indirim nisbeti 5 kat, Batman ve Tatvan ilçeleri için 4 kat olarak uygulanır.

İkinci Derecede KÖY'deki ilçelerden Arhavi, Hopa, Divriği, Merzifon, Osmaniye, Suluova, Ayancık, Birecik, Suruç, Erbaa, Turhal ve Yerköy ilçeleri için özel indirim nisbeti merkez ilçeleri gibi 3 kat olarak uygulanacaktır.

— KÖY'de Okul Kreş ve Spor tesisleri 35 yatak (diğer illerde 50 yatak) kapasitesinden az olmamak üzere yurt ve sağlık tesislerinin (Huzurevleri dahil) işletilmesinden elde edilen kazançlar, 10 yıl (diğer illerde 5 yıl) süreyle Gelir Vergisinden müstesna tutulur.

— Gelişmede güçlük çekilen ve özellikle KÖY'deki Yüksek Öğretim kurumlarının yeterli sayıda öğretim elemanı sağlanamayan Fakülte, Anabilim, anasanat, bilim ve sanat dallarında görevli öğretim elemanlarına, % 50'ye varan oranlarda geliştirme ödeneği verilir.

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonundan, 600 Milyon liranın üzerindeki yatırımlara Teşvik Belgesinin geçerlilik süresi içerisinde, bu yatırımlarda kullanılan ve borç alana faiz farkı iadesi ödenen krediler dışında kalan gümrüksüz sabit yatırım tutarının gerçekleştirilen kısmı üzerinden, Birinci Derecede KÖY'de % 20, İkinci Derecede KÖY'de % 15 ödeme yapılır.

Kaynak Kullanımı destekleme primi harcanan özkaynak üzerinde 1. Derecede KÖY'de ve İkinci Derecede KÖY'de bulunan organize Sanayi Bölgelerinde yapılacak yatırımlarda % 50, İkinci Derecede KÖY'de yapılacak yatırımlarda % 40 olarak uygulanır. Ancak Kaynak Kullanımı Destekleme primi ödemeleri toplam sabit yatırım tutarının % 33'ünü geçemez.

KÖY'de yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 5'i ve yıllık 200.000 \$ lık ihracat garantili ise orta ve uzun vadeli yatırım kre-

dileri ve işletme kredileriyle döviz kredilerine ve dış kredilere Vergi Resim ve Harç istisnası uygulanır.

ii — Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanan Teşvik Tedbirlerinde Yapılabilecek İyileştirmeler

Türkiye'de Uygulanan Teşvik Tedbirleri KÖY İllerinde bir kısım ayrıcalıklarla uygulanmaktadır. Bunların önemlileri ve bunlarda yapılabilecek iyileştirmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

I — Gümrük Muafiyeti :

Bütün bölgelerde uygulamaktadır. Kalkınmakta Öncelikli Yörelere yapılacak Teşvik Belgesi almış yatırımlarda Genel Teşvik Tablosunda Gümrük Muafiyeti öngörülme dahi gümrük muafiyetinden yararlanmaktadır.

II — Kaynak Kullanımı Destekleme Primi :

Kaynak Kullanımı Destekleme Primi Teşvik Belgesine bağlanmış yatırımlarda özkaynak üzerinden, gemi ve yat inşa yatırımlarında yatırım tutarı üzerinden uygulanır. 1. Derecede KÖY'de Organize Sanayi Bölgelerinde harcanan Özkaynağın % 60'ı, 1. Derecede KÖY'de 2. Derecede KÖY'deki Organize Sanayi Bölgelerindeki yatırımlarda % 50 ve 2. Derecede KÖY'lerde % 40 olarak uygulanmaktadır.

KÖY'lerde harcanan özkaynağın % 60'ına kadar uygulanan bu Teşvik biraz daha yukarıya çekilebilir.

III — Teşvik Primi :

Yatırıma konu olan makina ve teçhizatın yerli piyasadan alınması karşılığı olarak halen bütün bölgeler için % 5 olarak uygulanmaktadır. Ancak söz konusu primden yararlanabilmek için gerekli listeleri tastik ettirilmeleri gerekir. Bu tasdik esnasında yatırımcı % 5 nisbetinde bir ödemede bulunur. KÖY'de bu ödeme yapılmamakta, dolayısıyla Teşvik Primi KÖP için % 30 olarak uygulanmaktadır. Bu Teşvik için de KÖY'le ilgili olarak farklılıklar getirilebilir. Hem 1. derecede ve hem de 2. derecede KÖY'le bu oranlar daha yukarıya çekilebilir.

IV — Yatırım İndirimi :

Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine tanınan bir vergi istisnasıdır. Yatırım indirimi sağlandığında Gelir veya Kurumlar Vergisi yerine % 10 oranında stopaj vergisi ödenmektedir. Diğer illerde genel

olarak yatırım indirimi oranı % 40 olarak uygulanmaktadır. Kalkınmakta Öncelikli Yörelerde bu oran % 100'e kadar çıkmaktadır.

V — Orta ve Uzun Vadeli Yatırım Kredileri :

İhracat garantili bir Teşvik Tedbiridir. Kısa vadeli kredilerde 5 yıl orta vadeli kredilerde 8 yıl müddetle ve 2 yılı ödemesiz olarak kullanılmaktadır. Ancak ödemesiz dönemde faiz ödemeleri yapılmaktadır KÖY'ler için ödemesiz dönemde faiz ödemeleri kaldırılabilir; veya faiz ödemeleri için ödemesiz dönem bir yıl olarak alınabilir. Kredilere uygulanan faiz haddi Yatırımda ihracat garantisi varsa % 40, yoksa % 45 uygulanmaktadır. KÖY için bu oranlar daha aşağıya çekilebilir ve kredinin geri ödeme müddeti daha yukarıya mesela 10 yıla çıkarılabilir. Bu yörelerdeki yatırımlarda ihracat garanti de aranmayabilir.

VI — Yatırımların Finansmanı :

Yatırım Projelerinin finansmanında KÖY'de yapılacak yatırımlarda; özkaynak oranı % 40, kredi oranı %60 tır. Kredilerin bir kısmı Merkez Bankası kaynaklı diğer kısmı ise Aracı Banka Kaynaklı olmaktadır. Merkez Bankası daha düşük olan Reeskont faizi uygulamasına rağmen, Aracı Banka cari piyasa faiz haddini uygulamaktadır. İhracat garantisi olmayan yatırımlarda kredinin: % 50'si Merkez Bankası, % 50'si de Aracı Banka Kaynaklı olmaktadır. Yatırım ihracat garantili ise; Merkez Bankası kaynaklı kredi % 70, Aracı Banka Kaynaklı Kredi % 30'dur. KÖY için kredinin tamamı Reeskont Kredisi olarak kullanılmalı ve Aracı Banka devreden çıkartılmalıdır. Hiç olmazsa bu oranlar Merkez Bankası kaynaklı Reeskont Kredileri lehine çevrilmelidir.

İhracat garantili kredilerde KÖY'de yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari % 5'i karşılığı ve yıllık 00.000 \$ olarak 5 yıl müddetle uygulanmaktadır. Bu yöreler için ihracat şartı aranmaksızın söz konusu Teşvik Tedbiri uygulanabilir.

VI — KÖY çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde bir kısım ayrıcalıklar sağlanmış olmasına rağmen Teşvik için yinede yeterli olmamaktadır. Buradaki ayrıcalık daha da arttırılmalıdır. Gerekirse bu bölgelerde ücretler vergilendirilmeyebilir. Bu yolla yatırımcı da bir kısım külfetten kurtulabilir. Verginin dışında çarpıcı ücret farklılıklarıyla bu Teşvik desteklenmelidir.

VIII — Kamu Ortaklığı Fonu :

Kamu Ortaklığı Fonu'nun asgari % 10'u KÖY'de istihdamı arttırıcı ve Kamu Kuruluşlarının asgari % 10 iştirak ettiği yatırımlarda ve bunların finansmanında kullanılmaktadır. Fondan yapılacak finansman, kredi şeklinde, sermayeye katılım şeklinde veya her iki şekilde olabilmektedir. Kamu Ortaklığı Fonu'ndan KÖY'lere ayrılan pay arttırılabilir.

Bütün Diğer Teşvik Tedbirleri bir defaya mahsus ve yatırımın başlangıç döneminde veya devamında uygulanmaktadır. Genellikle de, hızlı enflasyondan ötürü bu Teşviklerin etkileri daha çabuk kaybolmakta ve yatırımcının bu yörelere gelmesine fazla etkili olmamaktadır. Halbuki ücretlerle ilgili olan Teşvik devamlılık arz etmekte ve yatırımdan sonra üretim safhasında da devam etmektedir. Bu açıdan etkileri de daha fazla olabilir.

Yeni getirilecek Teşviklerde yatırımın yanında işletme dönemi için de, yatırımların özelliklerinin gerektirebileceği şartlar da göz önüne alınarak, Teşvik getirilmelidir.

e) Diğer Tedbirler :

Az gelişmiş yöreler, ekonomik şartlar bakımından diğer bölgelere oranla avantajsız bir durumda görülmekle beraber, bölgenin ekonomik şartlarına uygun gelişme ve sanayileşme politikaları çizilip bunlar millî seviyede uygulanan politikalarla uyum haline getirilirse, bölgenin gelişmesi ve sanayileşmesi daha hızlandırılabilir. Bunun için bu yörelerin oldukça detaylı iktisadî faaliyet etütleri yapılarak, hangi yörede ve alt bölgede hangi faaliyetlerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi gereği ortaya çıkartılmalı ve toprağın tarım içi ve tarım dışı kullanım plânları yapılmalıdır. Bölge kaynaklarına dayalı sanayilerin geliştirilmesine çalışılması ve pazara dönük üretim teşvik edilmelidir. Kurulan sanayilerin çevre ve genel ekonomi ile tam olarak bütünleşmesi sağlanmalıdır. Nitekim, bölge şartlarına uygun olmayan zoraki sanayileşmeden sonuç alınması mümkün olamamaktadır. Bölgenin doğal kaynaklarını kullanan sanayilerin gelişmesi hem daha kolay olmakta ve hem de sanayi sayesinde bu doğal kaynak ve toprakların gelişmesi ve verimliliği daha da artmaktadır.

Kalkındırma fonksiyonu bu bölgelerde belli gelişme safhalarına kadar topyekûn devletin üzerine düşmektedir. Özel sektör kendisince haklı sebeplerden ötürü buralara rağbet ve iltifat etmemekte, bu bölgelerin günümüz şartları itibariyle «kuruluş yeri» olarak elverişli bu-

lunmadığını ileri sürmektedir. Sanayi ve hizmet kuruluşları için hayati önemi bulunan ve bütün teşviklerden daha etkili olan «alt yapı» üzerinde hassasiyetle durulmalıdır.

Diğer teşvik tedbirlerinden beklenen sonucun alınabilmesi için de her türlü yatırım faaliyetlerinden ihtiyaç duyulan enerji, haberleşme, ulaştırma ve diğer alt yapının yeterli ölçülerde ve zamanında gerçekleştirilmesi gereklidir. Ancak bölgenin devletin gerçekleştirdiği alt yapı yatırımları yanında proje bazındaki faaliyetlerde devlet ve özel sektör birlikte olmalıdır.

Az gelişmiş yörelerde sanayinin yeterince gelişmesine etki eden önemli bir faktör, diğer ana yan sanayilerin yer almamasıdır. Bu açıdan Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) ve Küçük Sanayi Sitelerinin geliştirilmesi bu bölgelerde sanayi bazının gelişmesine ve hızlanmasına hizmet edecektir. OSB fizikî alt yapının geliştirilmesi olup, aynı zamanda yatırımları teşvik politikası ve yatırımların istenilen alanlara doğru kaymasını sağlayan bir araç vazifesi görmektedir. OSB bu bölgelerde kent düzeyinden çok, bölge düzeyinde ele alınmalı ve bunlar millî düzeydeki OSB'lerle ve piyasalarla entegre edilmelidir. Bunun içinde öncelikle ulaştırma ve haberleşme ağı kurulmalıdır.

Bu arada Küçük Sanayi Sitelerini de geliştirmek ve bunları faaliyet alanları, konuları ve iş hacimleriyle OSB'leriyle entegre etmekte fayda vardır. Bu gelişmeler sanayiler arasındaki girdi-çıkı ilişkilerinin gelişmesini hızlandıracaktır.

Az gelişmiş bölgelerde başlangıç dönemlerinde dev ve büyük kapsamlı sanayi yatırımlarının yaygınlaştırılmasında çeşitli açılardan zorluklar vardır. Bunun için küçük ve ortaboy işletmeler teşvik edilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. OSB'ler bu açıdan da faydalı olacaktır. Ancak bu işletmelerde de mümkün olduğu ölçüde teknolojiler kullanılmalıdır. Onun için buradaki müteşebbislere sanayici ve sanatkârlara modern teknolojiler öğretilmeli ve tanıtılmalıdır.

Bu tür teknolojiler hem emeğin işini kolaylaştırıp verimini arttıracak ve hem de ileriye doğru bağ etkisini güçlendirerek yeni sanayilerin gelişmesini teşvik edecek, böylelikle üretimin hızla ve bir çarpan mekanizması içinde artmasını sağlayacaktır.

Az gelişmiş bölgede sanayileşmenin gelişmesine etki edecek önemli bir faktör ileriye ve geriye doğru bağ etkileri kuvvetli olan sektör yatırımlarının yapılmasıdır. Çünkü her yatırım sanayüleşmeye aynı etkiyi yapmayacaktır.

Meselâ, bir sektör diğer kesimlerden önemli ölçüde girdi alıyorsa, bu sektörün gelişmesi kendisine girdi veren diğer sektörlerin gelişmesini de hızlandıracaktır. Aynı şekilde kendisinin ürettiği ara malları girdi olarak kullanan diğer sektörlerin gelişmesini de teşvik etmiş olacaktır. Böylece sektörün ekonomi içindeki etkinliğinin belirlenme imkânı elde edilmektedir. Söz konusu etkinliği gösteren unsur ise, sektörün geriye ve ileriye bağlantı etkileridir. Herhangi bir sektörün kendisine girdi veren sektörlerle ilişkisi «geriye doğru bağlantılar», bu sektörün ürettiği malları girdi olarak kullanan sektörlerle ilişkileri ise «ileriye doğru bağlantılar» olarak adlandırılır. Buna göre geriye doğru bağlantı, herhangi bir sektörün diğer sektörlerden girdi olarak satın aldığı miktarda sektörün üretimine olan ara talebin sektör üretimi veya toplam talebi içindeki payını gösterir. Geriye doğru bağ etkisi, sektör üretimi için gerekli girdi ihtiyacını, ileriye doğru bağ etkisi ise, sektör üretiminin ne kadarının ara talebe, ne kadarının nihai talebe gittiğini, böylece sektörün diğer sektörleri ne nisbette etkilediğini gösterir⁽⁹⁾.

Türkiye ekonomisi için yapılan girdi-çıkış tablolarına göre, geriye bağ etkileri kuvvetli olan sektörler değirmencilik, diğer besinler, dokuma, ayakkabı, elbise, ağaç ve mantar, deri, kürk, kimyasal gübre, öteki petrol üretimi, çimento, metal eşya sanayii, plastik ürünler ve diğer imalat sektörleridir.

Görüldüğü gibi geriye bağ etkileri tarıma dayalı sanayi sektörlerinde, diğerlerine oranla daha yüksektir. Bu sektörlerde genellikle tüketim malı üreten sektörlerdir. Geriye bağların sürükleyici etkisi ekonomik gelişme açısından önem arzeder. Geriye bağ etkisi yüksek olan sektörlerde girdi talebi yüksek olduğundan bu sanayi dalları için girdi üreten diğer sektörleri daha çok teşvik etme imkânı olacaktır.

İleriye doğru bağ etkileri kuvvetli olan sektörler içinde ise, madencilik, hampetrol üretimi, ağaç ve mantar, kâğıt ürünleri, deri, kürk, kauçuk, kimyasal gübre, öteki kimyasal maddeler, çimento, demir, çelik diğer metal ana sanayi elektrik, banka ve sigorta sektörleri sayılabilir.

İleri ve geri bağ etkileri yüksek olan sektörler, kendileriyle bağlantılı olan sektörleri de geliştirecek ve diğer sanayilerin de aynı mekân biriminde yer almasını sağlayacaktır.

(9) Ahmet Gökşen; Türkiye Ekonomisinde İthal İkamesi ve üretimin ithalata bağımlılığı (Doçentlik Tezi) İstanbul, 1982.

Bu nitelikleriyle söz konusu sektörler bölgede gelişme yaratacak sanayi kolları olup «anartar sanayi» vazifesi göreceklerdir.

KÖY kapsamına dahil illerin sanayileşmesinde gelişme potansiyeli yüksek olan sanayi kollarının belirlenmesi için yapılacak çalışmalar oldukça önemlidir. Böylelikle bölgelerin şartlarına uygun, desteklenmesi gereken sanayi kolları ortaya çıkartılmış olunacaktır.

Bölgesel sanayinin gelişmesinde önemli bir diğer faktör de buralarda kurulacak sanayiilerin millî düzeyde üretim birimi haline getirilmesi ve diğer bölgelerdeki sanayilere girdi-çıkı ilişkilerinin artırılmasıdır. Bölge düzeyinde üretim yapan sanayi sektörlerinin özellikle bölge merkezlerinde bölgenin talebini karşılayacak düzeyde geliştirilmesi, millî düzeyde üretim yapan birimlerin bölgelere göre verimliliklerinin belirlenerek, bölgelerin ihtisaslaşabileceği sektörlerin teşviki yoluna gidilmelidir. İhracata yönelik üretim yapması öngörülen üretim birimlerinin pazar alanlarına yakın konumlarda geliştirilmesi önemlidir. Özellikle Ortadoğu ülkeleriyle ticarî ilişkilerimizin gelişmesi ve ihracatımızın artması Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin sanayileşmesi için yeni faktör durumuna gelmiştir. Bu bölgedeki hammadde ve tarımsal ve hayvansal ürünlerin buralarda kurulacak sanayilerde işlenerek ihraç edilmesi, fiyat ve rekabet açısından avantaj sağlayacaktır.

KÖY illerinin kalkındırılmasında önemli faktörlerden birisi de bu bölgelerde yatırım konuları ve yerleri ile ilgili araştırmalar yapmaktır. Bu araştırmaları yapmak üzere bir teşkilât kurulabilir veya kurulmuş teşkilâtlardan birine bu görev de verilebilir. Bu şekilde bir teşkilâtın üstleneceği görevler şunlar olabilir.

- Yörelere potansiyel doğal kaynakları ve gelişme imkânları ile ilgili araştırma yapmak,
- Yatırımlar için fizibilite etütleri yapıp projeler hazırlamak,
- Bu yörelerde yapılacak yatırımlarla ilgili proje portföyü hazırlamak,
- Kurulmuşlara ve kurulacak endüstrilere gerektiğinde ve istenildiğinde mühendislik hizmetleri yapmak,
- Söz konusu bu kuruluşlar için teknik insan gücü yetiştirmek.

KÖY illerinde kalkındırılmasında devletin yanında halkın bilfiil katkılarının sağlanması önemlidir. Özellikle henüz belirli bir sanayi birikiminin sağlanamadığı bu yörelerde kamunun geliştireceği sanayi-

lerin yanında, mahallî halkın katılımının da sağlanması gelişme açısından oldukça önemlidir. Bölge yöneticilerinin ve elitlerinin benzer bir düşünce ve faaliyet içinde olmaları gelişmeyi hızlandıracaktır.

Bu yörelerde ev ve el sanayilerinin geliştirilmesi yaygınlaştırılması ve modernizasyonu ile pazarlama imkânlarının artırılması hem daha sonraki safhalarda fabrika sanayiminin gelişmesini teşvik edecek ve hem de aile gelirlerini arttırarak tasarruf imkânları yaratacaktır. Tarım kesiminde çiftçilerin tasarruf imkânları genellikle çok kısıtlı olduğundan sermaye birikimi yetersiz kalmaktadır. Onun için sektörün sanayi faaliyetleri kredilerle desteklenmesi gelişme açısından önem kazanmaktadır. Bu tür gelişmeler sanayi ürünlerinin talebini ve kullanımını da teşvik ederek sanayinin gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Ancak bütün bunlarda bölge üretiminin pazar ekonomisine dahil edilmesinin ayrı bir önemi vardır.

Tarım ve hayvancılığın ülke ekonomisindeki önemi ve bütün bölgelere yayılmış faaliyet alanı ile KÖY illerinin kalkındırılmasında önemli derecede etkili olacaktır. Bunun için bölgede tarım üretimini arttıracak tarıma bağlı ve dayalı sanayi kollarını geliştirecek, bölgesel tarzda entegre projeler bölgenin gelişmesinde esas alınmalıdır. Tarım ve hayvancılıkta verimin arttırılması esas olmalıdır⁽¹⁰⁾.

KÖY illerinde kamu tarafından uygulanmakta olan bir çok projeler mevcuttur.

— Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt illerinin tamamını veya bir bölümünü ve 74 bir km² lik bir alanı kapsayan ve 13 alt projeden meydana gelen, barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama tesisleri ile beraber her çeşit alt yapı, tarımsal yapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerin gelişme tesislerini ve hizmetlerini kapsayan entegre nitelikte GAP Projesi,

- Erzurum ilinin 1050 köyün hizmet götürmeyi hedef alan «Kırsal Kalkınma Projesi»,
- Bingöl ve Muş illerini kapsayan «Kırsal Kalkınma Projesi»,
- Hayvancılık Projesi,
- Ve diğer birçok fabrika yatırımları.

Söz konusu bölgelerde sosyo-ekonomik ve sosyal amaçlı yatırım-

(10) Turan Güneş, «Doğu Anadolu'da Ziraat Ekonomisi» Doğu Anadolu'nun meseleleri Sempomyum, a.g.e., içinde s. 251 ve devamı.

lar da yapılmaktadır. Vatandaşlarımızın sağlıklı konutlarda yaşamaları eğitim ve sağlık hizmetlerinin karşılanması için gerekli yatırımlara yeterince önem verilmelidir. Koruyucu ve tedavi edici sağlık yatırımlarının ayrı bir önemi vardır.

Gerek ekonomik yatırımlarda gerekse sosyal amaçlı yatırımlarda ilgili fonların öncelikli bu yörelere aktarılmasında fayda vardır.

Alt yapı yatırımları ve GAP Projesi çerçevesinde bütçe imkânları dışında ucuz kredi, dış kaynaklı yatırım kredileri ve fonlardan aktarma hususuna ayrı bir önem verilmeli, tarım, hizmet, hayvancılık ve imalat sahasındaki sanayileşme hareketleri bir bütün olarak ele alınarak koordinasyonla ilgili çalışmalara aralıksız devam edilmelidir.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı Teşvik Fonu, bu yörelerde esasen mevcut olan karşılıklı yardım ve merhamete dayalı destek sağlama gücünü güç katacak şekilde kullanılmalıdır. Sahipsizlik veya ilgisizlik yüzünden vatandaşların psikolojik ve sosyolojik buhranlardan korunmaları, dolayısıyla cemiyet ve devlete bağlılık duyguları güçlendirilmelidir.